

Afbeelding 1: Poes en Hondje op het zebrapad. (Foto: Marion van Ogtrop)

Als woorden ontbreken ...

Storytelling in beeldende therapie voor volwassenen in de chronische fase van niet-aangeboren hersenletsel (NAH) en afasie

Marion van Ogtrop

Amarins is een vrouw van middelbare leeftijd met niet-aangeboren hersenletsel (NAH) als gevolg van een gecompliceerde CVA (hersenvloeding). Omdat ze door de ernst van de gevolgen van haar hersenletsel afhankelijk is van 24-uurszorg, leeft zij in een woonvorm voor mensen met NAH.

Amarins zal haar verdere leven zowel forse fysieke als cognitieve beperkingen blijven ondervinden. Zij laat niet zien wie zij is, vertelt en doet niets uit zichzelf. Zij

reageert alleen nog op anderen. Amarins wordt ervaren als een vrolijke, maar initiatiefloze vrouw. In de omgang met haar ontstaat toenemend behoefte om beter vanuit haar perspectief inzicht in haar leven te krijgen, zowel van voor als na haar letsel.

Door haar letsel heeft taal slechts een beperkte betekenis voor Amarins; zij kan niet meer duidelijk verbaal communiceren doordat veel woorden ontbreken.

Foto's vertellen haar meer dan woorden, haar visuele geheugen werkt beter dan haar cognitieve geheugen. Om initiatieven en sociale contacten beter te kunnen stimuleren is inzicht nodig in de dingen die zij leuk vindt. De hoofdvraag die zich aandient is: 'Wie is de persoon achter deze cliënt?' Met deze vraag wordt ze bij mij aangemeld, waarna ik behandeldoelen voor de beeldende therapie formuleer op basis van deze hulpvraag en de individuele behandeling

start. De therapie zal plaatsvinden bij Amarins thuis, haar appartement in de woonvorm voor mensen met NAH.

Persoonlijke kenmerken worden zichtbaar

Voor mij is de identiteit van een persoon zichtbaar in hoe iemand vanuit het eigen karakter reageert op gebeurtenis-

naamde appèl. Wij associëren bijvoorbeeld wol meestal met warm, zacht en kriebelend; steen met hard en koud; klei met vies en glibberig. Zo worden gevoelens en gedachten verbonden aan het materiaal. De benodigde bewerkingen om tot resultaat te komen vertellen vanuit het nu iets over de aanwezigheid van de maker in het materiaal, over

nu in haar omgaat, wie zij was en wil zijn of worden. Over zichzelf geeft zij niet veel te kennen, haar initiatiefloze houding zal het niet makkelijk maken om haar werkelijk te bereiken en beeldend te laten werken. Ik heb familie, vriendinnen en begeleiding gevraagd naar herinneringen over en met Amarins. Hieraan heb ik houvast voor de eerste sessie.

‘Wie is de persoon achter deze cliënt?’

sen, omgaat met gevoelens, uiting geeft aan eigen gedachten of mening en contact maakt met anderen. Het gaat om meer dan een simpel ‘ja’ of ‘nee’ op een gesloten vraag. Tijdens het vertellen of spreken over gebeurtenissen wordt de identiteit van de verteller blootgelegd. Immers, in verhalen is terug te vinden hoe gebeurtenissen tot stand komen, welke overwegingen een rol spelen, wat de reactie van de anderen hierop is en hoe de verteller zelf hiermee is omgegaan. Elk verhaal, fictie of echt, heeft verbinding met persoonlijke herinneringen van de verteller en is daarom te vertalen als een stukje identiteit. Het vertelt vanuit het nu over manieren en gevolgen van denken en handelen in het verleden of voor de toekomst, die door deze expressie afgestast worden bij het publiek. Dit is het interactieve deel van vertellen: er is altijd een publiek nodig, of het nu een lezer of een luisteraar is.

Storytelling is een gestructureerde wijze van verhalen vertellen, die uitgaat van de cyclische waarden: het eind van een verhaal is het begin van een nieuw. Dit is volgens mij analoog aan de cyclus van het leven. Ik verwacht dat storytelling voor Amarins en haar situatie een toegevoegde waarde kan zijn. Er is echter een probleem: verhalen zijn verbale aangelegenheden en dat is iets waar Amarins nu niet veel problemen mee heeft.

Beeldend werken als communicatiemiddel

Beeldende materialen doen een beroep op ons associatievermogen, het zoge-

manieren van denken en handelen. Tijdens het werken worden patronen zichtbaar, die analoog zijn aan het dagelijks leven of de ervaringen van de maker. Denk hierbij aan het oplossen van problemen, maar ook aan de keuze van het materiaal dat past bij de beleving van de maker. Dit is analoog aan het dagelijks leven, nu, in het verleden en de toekomst.

Afbakening

Amarins komt speciaal voor de beeldende therapie eerder naar huis terug vanuit het atelier, waar zij onder andere in een koor zingt en schilderijen maakt. Om het begin en eind van de therapie duidelijk te markeren, gebruik ik een eenvoudige ademhalingsoefening zoals ik die van mindfulness ken. Dit heeft bij het begin van een

sessie als voordeel dat Amarins zich beter op zichzelf kan concentreren, als het ware dichterbij zichzelf kan komen. En dat is precies wat de therapie beoogt. Het voordeel van een ademhalingsoefening bij de afronding van een sessie is dat Amarins weer afstand kan nemen van de gebeurtenissen in de therapie.

Ik mag met Amarins gaan werken en ik ben dan ook zeer benieuwd naar wat er

Praktijk

Voor de kennismaking neem ik foto's mee van dieren, planten en verschillende voorwerpen, verre oorden, grote steden, wildernissen, zomerstranden en sneeuwvakanties. Zo wil ik haar uitdagen mij te laten zien wat ze leuk vindt en misschien zelfs waar ze een hekel aan heeft. Dit lijkt te werken: bij de ene foto kijkt ze weg, bij de andere neemt ze de moeite er nog eens goed naar te kijken. Uiteraard controleer ik mijn aannames met gesloten vragen. Ook dat is nog niet zo makkelijk. Een van de mogelijke kenmerken van afasie is het gebruiken van een klank of een neologisme (een niet bestaand woord) als reactie. Dit hoeft op zich niets te vertellen over de inhoud van de reactie, soms is het alleen de intonatie, in combinatie met haar lichaamstaal, die informatie geeft. Ik moet veel moeite doen om goed op haar af te stemmen door veel te verifiëren. Tijdens dit eerste bezoek

valt mij op dat er veel dierenkussens zijn in het huis van Amarins. Dat kan ik gebruiken voor een volgende sessie.

In onze tweede bijeenkomst ga ik op zoek naar kernwaarden voor Amarins en daarom neem ik foto's van allerlei dieren mee en bied ze haar in drietallen aan. Ik vraag haar telkens welk dier haar voorkeur heeft. Die foto leg ik op een aparte stapel en ik leg weer één nieuwe bij de andere twee. Zo ga ik

Storytelling is cyclisch: het eind van een verhaal is het begin van een nieuw

Afbeelding 2: Hondje. (Foto: Marion van Ogtrop)

Afbeelding 3: Transitioneel object, het hondje met de naam 'Poes'. (Foto: Marion van Ogtrop)

door tot ik nog twee foto's over heb. Een kat en een hond. Aangezien de kussens allemaal katten vertonen, verwacht ik dat zij een kat zal kiezen, maar zij kiest een hond en blijft daarbij. Dan volgt het volgende onderdeel. Ik wil weten waarom zij een hond kiest en daag haar uit dit te vertellen. Door het noemen van voorbeelden kan ik reacties uitlokken die voor mij controleerbaar zijn met gesloten vragen. Zo kan ik haar helpen haar eigen woorden te vinden. Door deze werkwijze komt Amarins bij de woorden 'lief' en 'betrouwbaar'. Deze woorden zijn belangrijk. Ze zijn analoog aan de beleving van Amarins, aan hoe zij zichzelf ziet en beleeft. Voor het verifiëren van de betekenis moet ruim tijd genomen worden.

De opdracht die volgt is het maken van een hond, lief en betrouwbaar. Ik help haar vervolgens de betekenis van deze woorden te voelen door te gaan kijken welke materialen passen bij 'lief'. Zij

taat te bereiken. Droogvilten is blijkbaar een onbetrouwbare werkvorm voor haar, ze is boos en wil het gemaakte hondje weggooien. Ik mag wel een foto maken en het wolletje houden (Afb. 2). Ondanks deze teleurstelling mag ik haar voor de volgende sessie een andere werkvorm voorstellen, mét wol: pompons maken.

Om haar identiteit te observeren, heb ik door haar initiatiefloze houding in de therapie iets nodig om haar te laten reageren. Ik werk zelf mee aan een eigen werkstukje, om een tweede voorwerp te hebben in de therapie. Ik kies ervoor het afgedankte werkstukje te gebruiken, zodat ik er later een hondje van kan maken en als kameraadje in kan zetten.

Transitioneel object

In de derde sessie maakt Amarins haar transitioneel object: een hondje van pompons. Voor handelingen met de fijne motoriek, zoals de draad in het

uit. Zo bepaalt zij zelf hoe haar hondje er uitziet, lukt het haar details toe te voegen en beleeft zij het resultaat als een succes. Tijdens het maken heeft ze een rustig gevoel gehad, passend bij de woorden 'lief' en 'betrouwbaar'. Ze geeft het hondje een naam: Poes. Het geven van een naam versterkt het gevoel van verbondenheid met het werkstuk. Wij maken samen foto's van Poes en bespreken dat we volgende keer avonturen gaan beleven. Amarins is erg moe van het intensieve werken. Omdat het beestje zonder de avonturen nog onvoldoende verbinding met haarzelf heeft om het zelf te willen bewaren of koesteren wil zij dat Poes met mij mee gaat. Tegelijkertijd geeft dit Amarins het gevoel de regie zelf in handen te hebben, wat haar zelfvertrouwen en eigenwaarde versterkt (Afb. 3).

Ik start met de foto's van de voorgaande sessie, om de herinnering terug te halen en te controleren of er niet iets vergeten is. Dit beschouw ik zelf als een cyclisch element in de therapie: het verbinden van de verschillende sessies aan elkaar. De nabespreking en de foto's dienen als voorbereiding op de volgende sessie en zijn tegelijkertijd de verbindende factor in het verhaal of het avontuur dat Amarins gaat beleven met Poes. Uitgaande van het gegeven dat Amarins niets over zichzelf vertelt en elk verhaal wordt opgediept uit een

Door gesloten vragen komt Amarins bij de woorden 'lief' en 'betrouwbaar'

kiest voor viltwol. 'Betrouwbaar' komt tot uiting in de werkvorm die ze kiest: ze wil droogvilten. Haar fysieke beperkingen zitten haar in de weg, het lukt haar niet het door haar gewenste resul-

oog van de naald doen, de richting van het omslaan aangeven, het knopen van een draad of de ogen bevestigen, dien ik als gereedschap: Amarins geeft aan wat er moet gebeuren en ik voer het

persoonlijke herinnering, bewust dan wel onbewust, zijn de belevenissen van Poes een spiegel van de identiteit van Amarins. Zij projecteert haar eigen herinneringen op Poes om een verhaal tot stand te brengen. In haar verhaal komen ervaringen, ideeën, gevoelens

ondanks haar beperkte mogelijkheden steeds het idee zelf iets te hebben bereikt waar ze trots op kan zijn. Tijdens het spel is het makkelijker om Amarins te laten vertellen, zij reageert duidelijk spelenderwijs op de vragen van het kameraadje. Tevreden over het resultaat

Het kameraadje probeert erachter te komen wat er omgevalen is, het kameraadje ziet er niets van. En waarom klinkt Amarins zo angstig? Het lukt Amarins niet duidelijker te zijn, zij blijft angstig. Hierop besluit Hondje de angst van Amarins 'over te nemen' in het spel om te kunnen beleven wat Amarins ervaart en hoe zij met haar angst omgaat. Heel mooi is het dan om te zien dat ze Hondje vertelt dat hij rustig moet blijven om vervolgens een afleidingsmanoeuvre te bedenken, grapjes te gaan maken, en leuke activiteiten voor te stellen. Amarins vertelt over vakanties, zwemmen en de zon (Afb. 4).

De belevenissen van Poes zijn een spiegel van haar identiteit

en emoties voor, die een plek krijgen in het beeldend werken en het 'spel' dat ontstaat. Zo is Poes een transitieobject voor Amarins haar identiteit.

leunt Amarins achterover en vertelt vervolgens met angstige stem dat alles is omgevalen.

De belevenissen

In de hierna volgende sessies zet ik Hondje, waaraan ik de laatste hand heb gelegd, tijdens het spel in als kameraadje en probeer Amarins daarmee zoveel mogelijk uit te dagen iets van zichzelf te laten zien of te vertellen. Als beide beestjes samen naar de stad gaan, komen herinneringen terug aan de bioscoop, winkelen en uit eten gaan. Foto's uit tijdschriften en zelfgemaakte attributen vormen het decor waarin het verhaal van Amarins zich afspeelt. Haar herinneringen worden overschaduwd door de angst voor de drukte. Oversteken kan alleen via het zelfgemaakte zebrapad. Dit lijkt een houvast dat Amarins zelf creëert om de drukte die zij ervaart te kunnen hanteren. Daarnaast vertrouwt zij grotendeels op het kameraadje (Afb. 1, pag. 14).

Om de grote onprettige drukte te vermijden wordt kamperen de volgende activiteit van Poes en Hondje. Om Amarins succeservaringen te laten beleven zorg ik ervoor dat het werk zodanig is voorbereid dat zij zelf herkenbare voorwerpen kan maken met geringe inspanning, ik dien slechts als gereedschap. Ik zorg er tegelijkertijd voor dat zij zelf kan kiezen wat ze gaat maken en dat daarvoor twee of drie verschillende werkwijzen zijn. Zo heeft Amarins

Afbeelding 4: Kamperen. (Foto: Marion van Ogtrop)

Afbeelding 5: Picknick.
(Foto: Marion van Ogtrop)

Een ander aspect van haar zelfbeeld wordt zichtbaar als het eten van de beide beestjes in een volgend spel gestolen wordt. Zij wil niet bang zijn en maakt zich niet druk om 'het monster' dat hun eten heeft gestolen (Afb. 5).

Ze wil ook niet boos zijn, want dat heeft geen zin, het verandert niets. Zij vertelt in het spel dat zij te lief is om boos of verdrietig te zijn. Als het kameraadje dan in het spel zegt dat boos en verdrietig ook gevoelens zijn die bij Poes horen, komen er langzaam wat tranen. Door deze gevoelens in een tekening om te zetten kan Amarins haar gevoelens op dat moment een beetje vrij laten gaan. In haar gevoel van boosheid

wil zij alleen zijn, zij tekent afgebakend. In haar gevoel van verdriet zoekt zij een bondgenoot, zij wil volgen en gevolgd worden in de tekening. Na het tekenen geeft zij spontaan aan zich beter te voelen.

Poes en Hondje krijgen in de voorlaatste therapiesessie nieuwe namen, die met terugwerkende kracht in het verhaal veranderd moeten worden. Haar eigen transitioneel object droeg namelijk de

naam van haar kat die plots is overleden en dat is te pijnlijk voor Amarins. Het overlijden van haar kat zorgt ervoor dat zij moe is en niets meer wil. Ik laat haar geruime tijd gaan en wacht rustig af. Uiteindelijk is ze toch een beetje nieuwsgierig naar wat er in de krat zit die ik heb meegenomen. Als ze gaat kijken pakt ze natuurlijke materialen, die ze gaat sorteren (Afb. 6). Nadenkend stapelt ze sommige voorwerpjes op elkaar. Er komt steeds meer bij. Ze pakt de fotolijst en zoekt naar een foto van een zonsondergang. De lijst gaat ze uiteindelijk versieren met de gestapelde materialen, het vilt en de foto. Ze schikt het zo, dat het net een raam lijkt. De beide beestjes gaan er stil voor zitten kijken (Afb. 7). Het kameraadje biedt Amarins steun in haar verdriet door stil samen

Ze wil niet boos zijn, dat heeft geen zin, het verandert niets

te werken en rustig tijd te nemen voor haar gevoelens. In het verhaal dat we samen hebben gemaakt, heeft Amarins haar verdriet kunnen delen en er op haar eigen manier expressie aan kunnen geven.

Afbeelding 6: Ordenen. (Foto: Marion van Ogtrop)

Afsluiting

De therapie wordt afgesloten in de vorm van een boek waarin het verhaal is opgetekend dat samen is gecreëerd in de therapie. Elke sessie is een hoofdstuk, voorzien van bijbehorende foto's. Daarnaast zijn de linken naar het leven van Amarins toegevoegd en is er een evaluatie in verwerkt waarin genoemd wordt waar Amarins goed in is en waar zij soms begeleiding bij nodig heeft. Hieruit worden adviezen naar het cliënt-systeem geformuleerd.

Amarins heeft enkele herinneringen teruggevonden tijdens het spel. Zij heeft de ruimte gekregen om zichzelf te herontdekken, haar gevoelens te beleven en tot uiting te brengen en deze (opnieuw) te rangschikken. Doordat dit in spel is gebeurd en haar expressie achteraf is geverifieerd, heeft zij haar taalproblemen niet als belastend ervaren. Door haar succeservaringen is haar zelfvertrouwen toegenomen en is zij communicatiever geworden. Ze is medebewoners bij de naam gaan noemen en ze is wat opener dan voor het verhaal dat we samen hebben gemaakt.

Mijn ervaringen als therapeut

Ruimte bieden aan de beleving van gevoelens voor mensen met een taalstoornis, zoals afasie, is belangrijk om tot expressie te komen en een dreigend

isolement af te kunnen wenden. Het transitioneel object biedt hiervoor een mogelijkheid. Het is een veilige manier van vertellen: de eigen herinneringen en gevoelens worden aan het object verbonden als waren het die van een ander en kunnen zo op gepaste afstand verkend worden. Depressieve gedachten en gevoelens van de cliënt kunnen in spelvorm binnen de beeldende therapie geuit worden, waarbij de herkenbaarheid van de gemaakte decors en attributen een belangrijke bijdrage leveren aan de communicatie met de overige leden van het cliënt-systeem. De gesloten vraag 'Hé, heb jij een tent gemaakt?' is voor mensen met afasie of een ernstige taalstoornis nu eenmaal makkelijker te beantwoorden dan de open vragen 'Wat heb jij gemaakt? Wat is dat?'. Daarnaast zijn de aan de foto's toegevoegde kernwoorden, aangegeven door Amarins, voor het cliënt-systeem een handvat in de communicatie met de cliënt. Door de materialen samen met Amarins te kiezen en de werkvormen deels voor te bereiden heeft Amarins succeservaringen opgedaan die haar zelfvertrouwen en ple-

Afbeelding 7: Rouw en verlies. (Foto: Marion van Ogtrop)

zier versterkt hebben. Aan het eind van elke sessie hebben wij ruim tijd genomen om foto's te maken van de decors waarin wij hebben gespeeld. Het is een goede manier gebleken om het spel af te bouwen en belangrijke momenten hierin aan te kunnen stippen, alvorens terug te keren naar de dagelijkse realiteit. Het heeft ook gelegenheid gebo-

een mooi object om de verschillende sessies aan elkaar te verbinden en een cyclisch geheel te vormen.

Conclusie

Het inzetten van vele verschillende technieken levert een belangrijke bijdrage aan het totaalbeeld van de cliënt, een mens is immers minstens zo complex als

beroept op de eigen fantasie en roept herinneringen op en biedt zo het transitioneel object, ruimte het eigen leven te gaan leiden. De ademhalingsoefeningen ondersteunen het contact met zichzelf en bakenen tegelijk de therapie duidelijk af, wat de cliënt de gelegenheid biedt om hetgeen binnen de therapie gebeurt ook daar te laten. De foto's zijn een belangrijk element tijdens de therapie geweest, zij hebben de sessies aan elkaar verbonden en hebben een beschouwende waarde in het cliëntverslag. Zij hebben een cliëntverslag in boekvorm op beeldende wijze mogelijk gemaakt. Het boek dat iets vertelt over de persoon achter deze cliënt.

Herinneringen en gevoelens kunnen zo op gepaste afstand verkend worden

den alvast na te denken, in verband met voorbereidingen, over wat er nog meer zou kunnen gebeuren in het spel zonder er diep op in te gaan. Door de foto bij aanvang van de volgende sessie te gebruiken als inleiding is het tevens

het geheel van deze technieken doet vermoeden. Zo is er de beeldende therapie met het transitioneel object en is er gebruikgemaakt van collagetechnieken, tekenen, textiele werkvormen en assemblagetechnieken. De succeservaringen van de cliënt komen voort uit zowel vaardigheden als resultaten en vertalen zich in plezier en zelfvertrouwen. De herkenbaarheid van werkstukken is van belang voor de communicatie met mensen met afasie, de afbeelding verbindt de maker met zijn omgeving, zowel op een bewust als een onbewust niveau, en bevordert de interactie. Eén beeld zegt immers al meer dan duizend woorden. De gebruikte spelvorm is gerelateerd aan dramatherapie en is eveneens interactief. Het doet een

Om privacyredenen zijn cliëntgegevens geanonimiseerd.

Voor dit artikel is gebruikgemaakt van de ervaringen die de auteur heeft opgedaan voor haar afstudeerscriptie 'Als woorden ontbreken ... Hoe kan Storytelling in beeldende therapie een bijdrage leveren aan het geven van taal aan gebeurtenissen in het leven van volwassen mensen in de chronische fase van niet-aangeboren hersenletsel met een vermoeden van afasie?'. Deze is terug te vinden op de HBO Kennisbank via de volgende link: https://hbo-kennisbank.nl/record/sharekit_hu/oai:surfsharekit.nl:57007217-3e02-4d2a-a2c3-c1774f071465.

Over de auteur

Marion van Ogtrop is in 2016 in deeltijd afgestudeerd aan de Hogeschool van Utrecht als Vaktherapeut Beeldend. In 2010 is zij voor het eerst in aanraking gekomen met afasiepatiënten en ze zet zich sindsdien op diverse fronten in voor deze groep.
E: marion.vanogtrop@gmail.com